

Artur Andrzejuk

TOMASZ Z AKWINU
jako filozof

TOMASZ Z AKWINU
jako filozof

Artur Andrzejuk

TOMASZ Z AKWINU
jako filozof

Wydawnictwo *von borowiecky*
Warszawa 2017

© Copyright by Artur Andrzejuk
© Copyright for this edition by Wydawnictwo von borowiecky,
Radzymin 2018

Projekt okładki: Mieczysław Knut

Korekta: Marta Sieciechowicz

WYDAWNICTWO von borowiecky
05-250 Radzymin, ul. Korczaka 9E
tel./fax (0 22) 631 43 93, tel. 0 501 102 977
www.vb.com.pl
e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

ISBN 978-83-65806-17-8

Skład i łamanie: Wydawnictwo *von borowiecky*
Druk i oprawa: Mazowieckie Centrum Poligrafii, Lisi Jar 29, Marki

Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει.
Omnes homines natura scire desiderat.
Wszyscy ludzie z natury pragną poznania.

Arystoteles, *Metafizyka*, 980 a 21

Pamięci Profesora Andrzeja Czachora

Spis treści

Życiorys św. Tomasza wraz z chronologią powstawania dzieł .. 9

Wstęp 11

Młodość i edukacja 15

Egzystencjalna metafizyka bytu 20

Istnienie jako akt bytu 22

Istota jako „treść” bytu 30

Pierwsza regensura paryska (1256–1259) 37

Filozofia Boga 38

Problem istnienia Boga 38

Problem istoty Boga 44

Na dworze papieskim w Orvieto i w Rzymie 47

Druga regensura paryska i antropologiczna część *Summy*

***teologii* 51**

Filozofia człowieka 52

Struktura bytu ludzkiego 52

Teoria ludzkiego poznania 61

Teoria działania ludzkiego 67

Podstawy moralności	79
Teoria miłości	80
Miłosierdzie	87
Miłość mądrość i pokój	92
Roztropność	97
Istota roztropności	99
Składniki roztropności	101
Problematyka sprawiedliwości i cnót społecznych	103
Istota sprawiedliwości	103
Cnoty społeczne	105
Problematyka męstwa	111
Istota męstwa	111
„Części” męstwa	112
Umiarkowanie	118
Istota umiarkowania	118
Składniki umiarkowania	120
Filozofia społeczna i polityczna	123
 Neapol, śmierć, potępienia i kanonizacja	133
Zniekształcenia nauczania Tomasza i próby jego odna- wiania	136
 Skorowidz ważniejszych postaci i dzieł	143
 Bibliografia polskich tłumaczeń dzieł św. Tomasza z Akwi- nu (opracował Michał Zembruski)	163
 Indeks osobowy	179

Życiorys św. Tomasza wraz z chronologią powstawania dzieł

ROK	ŻYCIE	DZIEŁA
1224/25	narodziny w zamku Roccasecca w rodzinie hrabiów Aquino	
1230/31–1239	oblatura w opactwie benedyktynów na Monte Cassino	
1239–1243	pobyt w domu w Roccasecca [?] studia filozoficzne w Neapolu [?]	
1243–1244	studia na Uniwersytecie w Neapolu	
1244	wstąpienie do dominikanów	
1244–1245	uwięzienie w rodzinnym zamku	<i>De fallaciis ad quosdam nobilem artstatat</i> <i>De propositionibus modalibus</i>
1245–1248	studia na Uniwersytecie Paryskim	
1248–1252	z Albertem Wielkim w Kolonii	
1252–1256	sentencjariusz na Uniwersytecie Paryskim	<i>Scriptum super libros Sententiarum</i> <i>De ente et essentia, De principiis naturae</i>
1256–1259	pierwsza regensura na katedrze teologii	<i>Quaestiones de quodlibet</i> (7–11) Komentarze do pism Boecjusza (<i>De Trinitate, De hebdomadibus</i>), <i>Contra impugnantes Dei cultum et religionem, De perfectione spiritualis vitae</i>
1259	pobyt u dominikanów w Valenciennes	<i>Ratio studiorum OP</i> <i>Summa contra gentiles</i> (początek)
1260–1261	w Neapolu [?]	<i>Summa contra gentiles</i> (kontynuacja) <i>De articulis fidei et Ecclesiae sacramentis</i>
Od 1261	papieski lektor teologii w Orvieto	Komentarze do Pisma Świętego

1264		liturgia <i>Corpus Christi</i> , <i>Summa contra gentiles</i> (koniec), <i>Contra errores Graecorum</i> , <i>De rationibus fidei</i>
Od 1265	organizacja Studium Generalnego Dominikanów u św. Sabiny w Rzymie	<i>Quaestione disputate de potentia Dei</i> , <i>Expositio super Dionysium „De divinis nominibus”</i> , <i>De regno</i>
1266		<i>Summa theologiae (pars I)</i> <i>Quaestiones disputate de malo</i>
1266–1268		<i>Quaestiones disp. de spiritualibus creaturis</i> , <i>De forma absolutionis</i>
1269–1272	druga regensura w Paryżu	<i>De secreto</i> , <i>De motu cordis</i> , <i>De regimine Judeorum</i> , <i>De sortibus</i> , <i>De mixione elementorum</i> , <i>Quaestio disp. de anima</i> , <i>Quaestio disp. de virtutibus in communi</i> , <i>Quaestio disp. de de caritate</i> , <i>Quaestio disp. de correctione fraterna</i> , <i>Quaestio disp. de spe</i> , <i>Quaestio disp. de virtutibus cardinalibus</i> , <i>Quaestio disp. de unione verbi incarnati</i> , <i>Contra retrahentes</i> , <i>De unitate intellectus contra averroistas</i> , <i>De aeternitate mundi</i> , <i>Summa theologiae (pars II)</i> , <i>Quaestiones de quodlibet (1–6, 12)</i> , <i>Expositio super librum „De causis”</i> , <i>Quaestiones disputate de veritate</i> , <i>Compendium theologiae</i> , <i>De substantiis separatis</i> , Komentarze do pism Arystotelesa
Od 1272	katedra teologii na Uniwersytecie w Neapolu	<i>Summa theologiae (pars III)</i> Kazania (Wielki Post 1273)
6 XII 1273	zaprzeszanie pracy	
7 III 1274	śmierć w opactwie cystersów w Fossanova	
1277	7 III potępienie paryskie 18 III potępienie oksfordzkie (odnowione w 1284)	
18 VII 1323	kanonizacja św. Tomasza w Awinionie przez papieża Jana XXII	

Wstęp

Tomasz z Akwinu — mędrzec, filozof, teolog, doktor Kościoła, czołowy uczony „złotego wieku scholastyki”, twórca egzystencjalnej koncepcji bytu, która do dziś stanowi znak rozpoznawczy jego nauczania i która do dziś ma swoich zwolenników i kontynuatorów. O sobie prawie nie mówił. W Prologu do *Summa theologiae* przedstawiał się jako *veritatis catholicae doctor*, natomiast w pierwszym zdaniu *Summa contra gentiles*, zwanej *Summą filozoficzną*, przywołuje zdanie Arystotelesa (→ s. 143), mówiące, że zadaniem mędrca jest porządkowanie i sytuje to zadanie w dziedzinie filozofii. Kim więc był Tomasz z Akwinu? Filozofem, teologiem, mędrce, głoszącym mądrość bez dystynkcji na dyscypliny i nauki? Jest to pytanie o tyle ważne, o ile niekiedy spotyka się z poglądami negującymi lub przynajmniej pomniejszającymi dokonania Tomasza w filozofii z tego powodu, że był on teologiem. Owszem, Tomasz był teologiem, ale teologia, a szczególnie średniowieczna teologia spekulatywna, wymagała filozofii, budowała się na niej i zawierała ją w swej strukturze. Można więc powiedzieć, że Tomasz był filozofem, bo był teologiem. Trzeba jednak koniecznie dodać, że jego filozofia nie jest jego teologią.

Te uwagi — jak miemam — w pełni uzasadniają tytuł książki: *Tomasz z Akwinu jako filozof*. Jest on tym bardziej zasadny, że Akwinata jest autorem klasycznego odróżnienia filozofii od teologii, operującego pojęciem przedmiotu formalnego, czyli aspektu, pod jakim rozważamy jakąś rzecz (czyli przedmiot materialny). W tym odróżnieniu więc zagadnienia podejmowane przez filozofię i teolo-

gię mogą się pokrywać, różni je jednak sposób argumentacji: w teologii jest nim Boże objawienie, w filozofii — argument rozumowy.

Jeśli chodzi o „profil interpretacyjny” myśli Tomasza, to jest nim w książce pogląd, że kluczową tezą filozofii Akwinaty jest ujęcie istnienia jako aktu bytu. Skutkiem przyjęcia tej tezy jest konsekwentne prowadzenie wszelkich analiz z perspektywy aktu istnienia. Nazywano to tomizmem konsekwentnym. Wyrasta on z wyniesionego z lektury tekstów Tomasza głębokiego przekonania, że właśnie teza o istnieniu jako akcie bytu była dla niego czymś zasadniczym. W pierwszym rzędzie więc tomizm konsekwentny stara się być wierny treści tekstów Akwinaty. A ponieważ dla samego Tomasza najważniejsza była „prawda bytu”, ważniejsza nawet niż stwierdzenia Arystotelesa, który był dla niego mistrzem w filozofii, to dziś dla tomisty także sama rzeczywistość jest pierwszym i podstawowym przedmiotem namysłu i najważniejszym kryterium rozstrzygnięć. Oczywiście, drogą do tego jest myśl Tomasza, jednak nakreślona wyżej hierarchia dotyczy także tej, jak i każdej, myśli — przed nią i nad nią jest sama rzeczywistość¹.

* * *

Struktura książki jest tak pomyślana, aby śledząc życiorys Tomasza oraz kolejno powstające dzieła, omawiać pojawiające się w nich kluczowe tematy filozofii Akwinaty. W ten sposób przedstawione zostaną kolejno: metafizyka Tomasza, jego antropologia oraz etyka.

Po głównym tekście zamieszczono zwięzłe informacje na temat osób, które pojawiają się w życiu i myśli Tomasza, a także przedstawiono najważniejsze dzieła, z którymi mamy w książce do czynienia. W tekście obok ważniejszych osób, pojęć i dzieł zamieszczono w nawiasach odesłania do stron „Skorowidza ważniejszych postaci i dzieł”, gdzie czytelnik może znaleźć ich rozwinięcie.

Szersze informacje bibliograficzne w opracowaniu Michała Zembrzuskiego (ze szczególnym uwzględnieniem polskich przekła-

¹ Szerzej ten temat wyjaśniałem w: *Czym jest tomizm?*, „Rocznik tomistyczny” 1(2013), s. 11–18.

dów dzieł Akwinaty) zamieszczono na końcu książki. W przypisach podajemy więc skrótowe adresy bibliograficzne oryginalnych tekstów Tomasza. Oto wykaz wykorzystanych pism Tomasza z Akwinu [wraz ze sposobem ich podziału].

De ente et essentia [rozdział]

De Regno [księga, rozdział]

In Expositione super XII libris Ethicorum [*Super Ethicorum* — księga, lekcja, akapit (numerowany)]

Quaestiones disputatae de caritate [*De caritate* — kwestia, artykuł]

Sententia libri Politicorum [księga, lekcja, rozdział]

Summa contra Gentiles [księga, rozdział]

Summa theologiae [część, kwestia, artykuł]

Chciałbym bardzo serdecznie podziękować wszystkim, którzy przyczynili się do powstania tej książki. Najpierw długo namawiał mnie do jej napisania śp. Pan Prof. Andrzej Czachor, wybitny polski fizyk jądrowy, ale także wytrawny humanista, wielki erudyta, ponadto działacz społeczny i polityczny. Niestety, Pan Profesor nie doczekał wydania książki; niech zadedykowanie mu jej stanowi wyraz mojej wdzięcznej pamięci. Dziękuję także bardzo Małżonce Pana Profesora, Pani Prof. Marii Janik-Czachor za mobilizujące zainteresowanie i wielorakie wsparcie. Dziękuję Pani Grażynie Bieleckiej oraz Ks. Prałatowi Stefanowi Wyleżkowi, rektorowi Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii za ich wielkoduszną i skuteczną pomoc w wydaniu tej książki. Panu Prof. Mieczysławowi Knutowi dziękuję za zachwycającą okładkę, mojej Żonie, Dr Izabelli Andrzejuk — za krytyczną lekturę tekstu i cenne uwagi, Wydawnictwu „von borowiecky” — za sfinalizowanie całości. *Gratias omnibus maximas!*

Artur Andrzejuk

Warszawa, styczeń 2018 roku

Młodość i edukacja

Tomasz z Akwinu urodził się pod koniec 1224 roku lub na początku roku 1225 w rodzinnym zamku w Roccasecca niedaleko Akwinu, na terenach historycznego Latium, położonych na południe od Rzymu, które w tamtych czasach należało do Królestwa Neapolu¹. Był najmłodszym dzieckiem hrabiego Aquino, Landulfa i jego żony Teresy Caracciolo. Hrabia związany był z dworem Fryderyka II Hohenstaufa (→ s. 147), który pozostawał w nieustannym konflikcie z kolejnymi następcami swego protektora Innocentego III (→ s. 149), co w sposób dość zasadniczy wpłynęło na dzieciństwo i edukację Tomasza. Zgodnie z panującym zwyczajem, jako najmłodszy z rodzeństwa „przeznaczony” został do stanu duchownego. Oczywiście, rodzice planowali mu pozycję odpowiednią dla jego stanu. W celu realizacji tych planów, już w wieku pięciu lat został oddany na naukę do słynnego opactwa

¹ Mamy co najmniej kilka obszernych biografii Tomasza, połączonych niemal zawsze z omówieniem jego doktryny. Jest to zrozumiałe, gdy zważy się, że życie Akwinaty stanowiły studia, nauczanie i pisanie. Nie podejmował on właściwie żadnej innej aktywności, wobec czego jego życiorys siłą rzeczy musi obejmować jego nauczanie. Pierwowzorem takich opracowań wydaje się być dzieło Martina Grabmanna, *Thomas von Aquin: eine Einfuhrung in seine Personlichkeit und Gedankenwelt*, Munchen 1935⁶. Po polsku zaś mamy: James A. Weisheipl, *Tomasz z Akwinu: życie, myśl i dzieło*, tł. Czesław Wesołowski, Poznań 1985; Mikołaj Olszewski, *Tomasz z Akwinu*, Kraków 2003; Jean-Pierre Torrell, *Tomasz z Akwinu — człowiek i dzieło*, tłum. A. Kuryś, Kęty-Warszawa 2008. Natomiast całościową doktrynę Tomasza starają się omówić następujące opracowania: Étienne Gilson, *Tomizm. Wprowadzenie do filozofii św. Tomasza z Akwinu*, tłum. Jan Rybałt, Warszawa 1960, 1998²; Anthony Kenny, *Tomasz z Akwinu*, tłum. Robert Piotrowski, Warszawa 1999; Artur Andrzejuk, *Małe vademecum tomizmu: wypisy z ksiąg filozoficznych Tomasza z Akwinu*, Warszawa-Londyn 1999. Są też bardziej beletrystyczne biografie Akwinaty: Gilbert Keith Chesterton, *Święty Tomasz z Akwinu*, tłum. Artur Chojecki, Warszawa 1995⁴; Louis de Wohl, *Światło nad Akwinem*, tłum. Mieczysław Stebart, Poznań 1996.

benedyktynów na Monte Cassino (nazywanego wówczas San Germano). Znamy mniej więcej program takiej edukacji. Tomasz uczył się tam łaciny na psalmach i z wykorzystaniem któregoś z popularnych podręczników gramatyki, przedmiotów *trivium* (gramatyka właśnie, retoryka i dialektyka, czyli początki filozofii) i zapewne czegoś z przedmiotów *quadrivium* (arytmetyka, geometria, astronomia, muzyka). W wyniku kolejnego pokoju w San Germano, opactwo zajęły wojska papieskie i w 1239 roku rodzice Tomasza przezornie zabrali syna z Monte Cassino, w obawie przed ewentualnymi retorsjami za popieranie Hohenstaufów i wysłali na studia na uniwersytet w Neapolu. Uniwersytet ten założony został przez Fryderyka II bez zgody papieża. Co więcej, cesarz życzył sobie, aby nauczano na nim szczególnie starannie tego, co było zakazane na uniwersytetach, podległych Rzymowi. W ten sposób Tomasz zapoznał się w Neapolu z filozofią Arystotelesa i jej arabskimi interpretacjami. Oprócz tego, kontynuował program poznawania sztuk wyzwolonych, w czym mistrzem był mu znany logik, Piotr z Hibernii (→ s. 155).

W Neapolu spotkał Tomasz uczniów św. Dominika — braci kaznodziejów. Powstały na początku XIII wieku Zakon Kaznodziejski (*Ordo Predicatorum*), podobnie jak Zakon Braci Mniejszych, czyli franciszkanie (*Ordo Fratrum Minorum*), był pewną nową jakością w Kościele zachodnim. Dotychczas bowiem dominował niepodzielnie Zakon Świętego Benedykta (*Ordo Sancti Benedicti*), ze swoją typowo mniszą Regułą, która powodowała m.in., że zakonnicy nie podejmowali w zasadzie działalności duszpasterskiej, która była domeną biskupów i podległych im kapłanów. Dominikanie przeciwnie — ich głównym celem było głoszenie Słowa Bożego. Nie tylko z aprobatą, ale i pełnym poparciem papieskim wchodzili więc w tę dziedzinę, która dotąd nie była udziałem zakonów. Dodatkową ich cechą było ostentacyjne ubóstwo (skąd pochodzi określenie franciszkanów i dominikanów jako zakonów żebraczych), które wielu drażniło i czasem stawało się argumentem przeciw nim, jako że w społeczeństwie średniowiecznym żebranie stanowiło powód wykluczenia społecznego, a niekiedy nawet penalizacji. Trudno więc się dziwić matce Tomasza, że zareagowała ostrym sprzeciwem wobec planów syna wstąpienia do dominikanów. Marzyła o karierze kościelnej i widziała go najchętniej jako opata Monte Cassino, następcę wuja Siibalda.

Tomasz jednak wstąpił do dominikanów w 1244 roku i ci natychmiast zdecydowali, że ma kontynuować studia nad arystotelizmem u największego wówczas znawcy tej myśli, także dominikanina, Alberta Wielkiego (→ s. 143), który nauczał w tym czasie na Uniwersytecie Paryskim. Tomasz udał się w podróż do Paryża, lecz w okolicach rodzinnych posiadłości został zatrzymany przez braci i prze-

transportowany do rodzinnego zamku. Matka i bracia imali się różnych metod — od perswazji do przemocy — aby odwieść Tomasza od myśli o dominikanach. Jeden z pomysłów braci był szczególnie widowiskowy i został utrwalony w legendach i na obrazach. Wynajęto bowiem prostytutkę, która miała nakłonić Tomasza do złamania ślubu czystości. Gdy ten zorientował się w jej misji, chwycił płonąca pochodnię i przegonił dziewczynę. Być może po tym wydarzeniu matka ustąpiła i Tomasz podjął przerwana podróż do Paryża. W sumie Akwinata przetrzymywany był w domu przez rok i prawdopodobnie w tym czasie napisał swoje pierwsze teksty filozoficzne. Były to swoiste wprawki z logiki, zatytułowane: *De fallaciis*² oraz *De propositionibus modalibus*³. Teksty te, których nawet autentyczność niekiedy się kwestionuje, uważa się za bardzo szkolne. Jednakże Józef Bocheński, wybitny logik i znawca dziejów logiki zwracał uwagę na nowatorski charakter propozycji Tomasza w sprawie logiki modalnej⁴. W każdym razie warto odnotować,

uwięzienie
w rodzinnym
zamku

² Tekst łaciński wraz z polskim przekładem: *O błędach*, tłum. Magdalena Płotka, w: *Tomasz z Akwinu, Opuscula* [„Opera Philosophorum Medii Aevi”, t. 9, fasc. 1] Warszawa 2011, s. 207. Na temat samego traktatu szerzej pisze Tłumaczka: *Problematyka traktatu De fallacis*, w: Tamże, s. 193.

³ Tekst łaciński na podstawie edycji J. M. Bocheńskiego wraz z polskim przekładem: *O zdaniach modalnych*, tłum. Dawid Lipski, Michał Zembrzusi, w: *Tomasz z Akwinu, Opuscula* [„Opera Philosophorum Medii Aevi”, t. 9, fasc. 2] Warszawa 2011, s. 14. Na temat samego traktatu szerzej pisze Michał Zembrzusi: *Problematyka przypisywanego św. Tomaszowi z Akwinu traktatu De propositionibus modalibus*, w Tamże, s. 9.

⁴ Józef M. Bocheński zauważa, że „mamy tu pierwszy raz w historii, o ile nam wiadomo, nazwy techniczne dla zdań łącznych i rozłącznych” (J. M. Bocheński, *Z historii logiki zdań modalnych*, Lwów 1938, s. 83). Zdanie łączne to takie, które posiada dwa orzeczenia połączone spójnikiem „i”, rozłączne jest połączone spójnikami „lub”, „albo”. Zdaniem Bocheńskiego, w *De propositionibus modalibus* Tomasz prezentuje „bieżące poglądy na logikę zdań modalnych w XIII wieku”, a samo dziełko stanowi „zwięzły podręcznik podający — szczegół godny uwagi — poglądy ogólnie przyjęte w tym czasie”. J. M. Bocheński, *Z historii logiki zdań modalnych*, dz.cyt. s. 80–81. Bocheński badając tekst *De propositionibus modalibus* opracował szerzej koncepcję modalności i zdań modalnych w tekstach św. Tomasza, czyli między innymi różne rozumienia konieczności, możliwości, przygodności. Opracowanie to polega na wydobyciu koncepcji Akwinaty z Komentarza do *Metafizyki* Arystotelesa. Jednak przypisy zawierają odniesienia również do innych tekstów, między innymi *Summa theologiae* oraz *De veritate*. W „Dodatkach” do edycji znaleźć można także zagadnienie struktury zdań modalnych wyrażających się w opozycji zdań: absolute — *ex suppositione*; *necessitate consequentis* — *consequentiae*; *de re* — *de dicto*; *divisa* — *composita*. Zob. J. M. Bocheński, *Sancti Thomas Aquinatis de modalibus opusculum et doctrina*,

że wykształcenie logiczne było w średniowieczu, podobnie jak jest to i dzisiaj, pierwszym etapem studiów filozoficznych.

W 1245 dotarł Tomasz do Paryża i rozpoczął studia u Alberta Wielkiego, z którym w 1248 roku przeniósł się do Kolonii, by w 1252 wrócić na Uniwersytet Paryski jako sentencjariusz, czyli wykładowca słynnych wówczas *Sentencji* Piotra Lombarda (→ s. 155). Wykład tego tekstu i powstający w jego wyniku komentarz był podstawą uzyskiwania stopni akademickich. Powstało wówczas pierwsze obszerne dzieło Akwinaty — *Komentarz do Sentencji*. W 1256 roku Tomasz został promowany na mistrza. Zanim to nastąpiło wykladał zagadnienia filozoficzne dla dominikanów w konwencie św. Jakuba w Paryżu, w którym zresztą sam mieszkał. W wyniku tych wykładów powstały dwa małe traktaty, w których Tomasz po raz pierwszy zarysował swoją nowatorską wizję bytu, której nie zmienił do końca życia. Te traktaty to *De ente et essentia* (→ s. 147)⁵ oraz *De principiis*

Sancti Thomas Aquinatis de modalibus opusculum et doctrina, „Angelicum”, 17 (1940), s. 207–213. To rozróżnienie można znaleźć w *Summa theologiae*, gdzie wykorzystane jest w artykule dotyczącym wiedzy Boga o przygodnych wydarzeniach przyszłych. Zdanie rozpatrywane tam przez Akwinatę brzmi następująco: „konieczne jest, by każdy przedmiot Bożej wiedzy był” (S. Th. I, q. 14, a. 13, ad 3. *omne scitum a Deo necessarium est esse*). Szerzej: M. Zembrzusi, *Problematyka przypisywanego św. Tomaszowi z Akwinu traktatu De propositionibus modalibus*, dz. cyt. 9–13.

- ⁵ *De ente et essentia* ma trzy polskie tłumaczenia i obszerną literaturę. Tłumaczenie Władysława Śeńki wydane było kilka razy: *Byt i istota*, tłum. W. Śeńko, „Znak” 127 (1) 1965, s. 52–72; *Tomasza z Akwinu Opusculum «De ente et essentia»*. Na podstawie edycji R. Gosselina wydał, przełożył i słownikiem pojęć opatrzył W. Śeńko, w: *Spór o realną różnicę między istotą a istnieniem na przełomie XIII i XIV wieku*, [„Opera Philosophorum Medii Aevi”, t. 2] Warszawa 1978, s. 1–78; „Byt i istota. Przełożył, wstępem i komentarzami opatrzył Władysław Śeńko”, seria „Ad Fontes”, Kęty 2009. Kolejnego tłumaczenia dokonał Mieczysław A. Krąpiec: *Byt i istota: św. Tomasza »De ente et essentia«* przekład i komentarz, w: Mieczysław Albert Krąpiec, *Dzieła*, t. XI, Lublin 1994², s. 9–47. Stanisław Krajski dokonał nowej edycji traktatu oraz go opracował i przetłumaczył: *O bycie i istocie*, wstęp, tłumaczenie i edycja S. Krajski, w: A. Andrzejuk, M. Zembrzusi (red.), *Tomasz z Akwinu, Opuscula*, [„Opera Philosophorum Medii Aevi”, t. 9, fasc. 1] Warszawa 2011, s. 113–173. Najważniejsze opracowania *De ente et essentia* to: M. Grabmann, *Die Schrift »De ente et essentia« und die Seinsmetaphysik des heiligen Thomas von Aquin*, w: M. Grabmann, *Mittelalterliches Geistesleben*, t. I, München 1926, s. 317–322; M–D. Chenu, *Wstęp do filozofii św. Tomasza z Akwinu*, tłum. H. Rosnerowa, Kęty 2001², 310–313; M–D. Roland-Gosselin, *De ente et essentia*, w: *Saint Thomas d'Aquin, L'être et l'essence (De ente et essentia)*, Paris 19714. É. Gilson, *La prevu du »De ente et essentia«*,